

УДК 373.5.013:371.321.3+(37.013:371.214.18/.19)

**ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ:
ВАРІАТИВНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

О. В. Барановська,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики*

Інституту педагогіки НАПН України,

e-mail: baranovska@i.ua

У статті аналізуються особливості впровадження педагогічних технологій профільного навчання у закладах загальної середньої освіти.

Проаналізовано сучасний зарубіжний досвід, державні документи з освіти, основні позиції нової української школи, напрацювання українських дидактів з профільного навчання. Виокремлено напрацювання наукових співробітників відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України з проблеми педагогічних технологій в умовах профільної школи та можливості їх адаптації до реалій нової української школи. Доведено, що саме варіативна складова зумовлює ту адаптивність змісту предметів гуманітарного циклу, яка необхідна для забезпечення формування ключових компетентностей, соціалізації учнів, їх професійного самовизначення.

Ключові слова: *профільне навчання; нова українська школа; варіативність; інтеграція навчання.*

Постановка проблеми. В основному освітньому документі – Законі України «Про освіту» [5] – закладено провідний шлях формування нової конкурентоспроможної молоді людини: від знань до компетентностей, що має відбуватися через опанування інваріантної і варіативної складових змісту освіти. Саме варіативна складова зумовлює ту адаптивність змісту предметів гуманітарного циклу, яка може допомогти учневі триматися на гребені бурхливого історичного розвитку та розвитку сучасної української літератури, слідкувати за виникненням нових літературних угруповань, творчістю молодих авторів. Реалізація варіативності змісту гуманітарних предметів закономірно відбувається через впровадження різноманітних педагогічних технологій, за допомогою яких має адекватно організовуватися профорієнтація, забезпечуватися формування ключових компетентностей, соціалізація учня з грамотним балансом реального спілкування з «тотальною цифровізацією на фоні зниження комунікативної культури» [2, с. 63]. Тому розроблення педагогічного інструментарію, який ефективно працював би на нову українську школу та водночас був би здатний змінюватися разом з її потребами, є актуальною проблемою дидактики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками проблемам розробок та впровадження в різних типах закладів загальної середньої освіти педагогічних технологій було присвячено багато уваги. Напрацьовано певний банк освітніх технологій, які відшліфовувалися часом та адаптовувалися на різних рівнях освіти. Поступово виникла необхідність створення різноманітних класифікацій та їх варіацій, які були зумовлені змінами у загальній середній освіті. Таким утворенням мали стати педагогічні технології реалізації профільного навчання, але перші спроби впровадження профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах не дали очікуваного результату. У вітчизняній дидактиці неодноразово намагалися запровадити елементи

профільного навчання у практику загальноосвітніх шкіл (1966, 1984). Проблема профорієнтації та професійного самовизначення учнів усе ж таки розв'язувалася, але кардинально перебудувати навчальний процес для старшої школи у напрямі профілізації не вдалося. Розроблені у 2000-х роках документи з профільного навчання мають певне значення і на сучасному етапі (Концепція профільного навчання в старшій школі, 2003). Частково було реалізовано зв'язки школи з виробництвом, розроблено досвід роботи НВК тощо. У Концепції профільного навчання в старшій школі (2013) окреслено, що важливим для України є кореляція розвитку національної освіти зі світовими тенденціями організації профільного навчання, що відкриває нові перспективи інтеграції в освітній та професійний простори зарубіжної спільноти. Означено такі ключові тенденції, як: інтенсифікація індивідуалізації навчання, мінімізація кількості обов'язкових предметів у порівнянні з базовою освітою, оптимізація тривалості навчання та кількості профілів відповідно до потреб економіки та національних особливостей системи освіти, запровадження компонентного формату змісту освіти, диверсифікація організаційних форм, які охоплюють варіанти, починаючи від окремого навчального закладу, до профілів/курсів у межах однієї установи. Важливо те, що акцентується на принципі варіативності, який полягає у багаторівневості навчальних планів, освітніх програм, змісту освіти, використанні різноманітних технологій, надання учням можливості вибору предметів (курсів), що вільно вивчаються, зміні видів діяльності, використанні інтегративного підходу у вивченні обов'язкових предметів [7].

Існуючий на сучасному етапі Проект концепції профільного навчання в старшій школі (2017) націлений на якомога повніше задоволення і розвиток пізнавальних інтересів, нахилів і здібностей учнів, їхніх освітніх потреб, зумовлених орієнтацією на майбутню професію і реалізацію подальших життєвих планів. У новій концепції під профільним навчанням розуміють «вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального і професійного самовизначення». До основних завдань профільного навчання, зокрема, належать: сприяння життєвому і професійному самовизначенню учнів; забезпечення можливостей для конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії; цілеспрямована підготовка учнів до успішного продовження навчання на наступних рівнях освіти за обраним напрямом; створення умов для здобуття окремих професій для потреб ринку праці.

Різноманітні проблеми прогнозування, профілізації, змісту і технологій загальної середньої освіти висвітлено у працях О. Барановської, Н. Бібик, С. Бондар, М. Бурди, Г. Васьківської, Н. Головка, М. Головка, К. Гораш, Л. Гриневич, Ю. Дорошенка, Т. Засекіної, І. Єрмакова, В. Кизенка, О. Корсакової, С. Косянчука, В. Кременя, О. Ляшенка Л. Липової, О. Ляшенка, Вал. Паламарчук, О. Пехоти, Л. Рибалко, О. Савченко, А. Самодринна, О. Топузова, С. Трубачевої, Д. Чернілевського, О. Черноус, В. Якуніна та ін. Технологічність освітнього процесу, на думку науковців (О. Беспалько, М. Кларін, В. Євдокимов, В. Ортинський, О. Пехота, С. Сисоєва, П. Підкасистий, Д. Чернілевський), виступає показником його якості, оптимальності, науковості.

Отже, можна зробити висновок, що на сучасному етапі проблема використання технологій у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти в умовах профільного навчання розглядається за різними аспектами, але не системно, та виокремити такі суперечності: між глобальними планами впровадження технологій профільного навчання в навчальний процес закладів загальної середньої освіти та відсутністю відповідної бази для його впровадження, у тому числі – цілісної теоретичної бази; між рівнем вимог до підготовки абітурієнтів гуманітарного (філологічного) профілю та реальним рівнем готовності випускників (що вимагає впровадження низки педагогічних технологій за гуманітарним спрямуванням, технології підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання); між кількістю існуючих педагогічних технологій різних видів та реальною потребою сучасних закладів загальної середньої освіти у проектуванні та впровадженні технологій гуманітарного (філологічного) спрямування. Тож фундаментом для інноваційних перетворень в освіті мають стати відповідні педагогічні технології, зокрема, технології за гуманітарним (філологічним) спрямуванням, у тому числі – технології підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української літератури.

Мета статті полягає у виокремленні особливостей педагогічних технологій реалізації профільного навчання та обґрунтуванні необхідності їх варіативності в умовах нової української школи.

Виклад основного змісту дослідження. Переосмислення основних дидактичних понять, які набувають нового звучання в старшій школі на етапі становлення нової української школи зумовлює шукати ті, що стають пріоритетними, зокрема, профільне навчання, педагогічна технологія, принцип варіативності, принцип інтеграції, міжпредметні зв'язки та інші.

Сутність профільного навчання полягає в якомога повнішому задоволенні і розвитку пізнавальних інтересів, нахилів і здібностей учнів, їхніх освітніх потреб, зумовлених орієнтацією на майбутню професію і подальшими

життєвими планами. П. Хобзей деталізує сутність профільного навчання, зокрема наголошує, що старшокласники самі обиратимуть предмети для поглибленого вивчення, а інші предмети об'єднують в інтегровані курси, які запобігатимуть перевантаженню навчальних програм з непрофільних предметів та даватимуть узагальнену картину. Наприклад, проекти для 10-11 класів, які в режимі пілотування запроваджуватимуться у 2018/2019 н.р., за якими класи гуманітарного спрямування матимуть можливість користуватись інтегрованим курсом «Природничі науки» за бажанням. Ще в серпні 2018 р. відбулося публічне обговорення на сайті МОН та на платформі EdEra проектів курсу з природничих наук (об'єднує фізику, хімію, біологію, географію, астрономію та екологію) для шкіл гуманітарного профілю – так з'явилися чотири варіанти цього курсу. Тож, поступ у напрямі реформації української школи починається просто зараз.

Моделлю випускника у Концепції нової української школи названа всебічно розвинена, здатна до критичного мислення особистість; патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, здатний ухвалювати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини; інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя. Формулу нової української школи складатимуть компоненти, які узагальнено можна представити так: новий зміст освіти, компетентності, успішність; педагогіка партнерства; творчий учитель, що розвивається; дитиноцентризм; ціннісний підхід у вихованні; нова структура школи; децентралізація та автономія; сучасне освітнє середовище, нові педагогічні технології. Освітній простір нової української школи охоплюватиме інфраструктуру для забезпечення різних форм навчання учнів, учителів, батьків і керівників навчальних закладів [9].

Аналізуючи нове освітнє середовище, що має забезпечити ефективне навчання для різних категорій учнів, підкреслюється важливість упровадження нових педагогічних технологій. Різні підходи до сутності поняття педагогічної технології зводяться до кількох спільних аспектів: 1) проект певної педагогічної системи, що може бути реалізована на практиці (В. Беспалько); 2) соціальні перетворення і нове педагогічне мислення, наука (Г. Селевко); 3) психологічно і валеологічно обґрунтований та інструктований навчальний процес (О. Пехота); 4) принципи і способи оптимізації освітнього простору (М. Кларін); 5) інноваційність як шлях модернізації змісту освіти (Л. Рибалко) та ін. Отже, педагогічна технологія – це (у широкому сенсі) програма чи проект певної педагогічної діяльності, що послідовно реалізується на практиці, планове послідовне практичне втілення попередньо спроектованого педагогічного

процесу (Беспалько В., Селевко Г.). Конкретні тлумачення цього поняття включають сукупності основних методів (науково обґрунтованих способів діяльності), спрямованих на досягнення мети; сукупності дій, операцій та процедур, що інструментально забезпечують отримання прогнозованого результату (Антонова О., Кларін М., Сластьонін В. та ін.) [3; 10; 11].

Під цим поняттям групуються як дійсно нові технології, які виникли упродовж останніх десятиліть (технології інтерактивного навчання; технологія навчання у співпраці), так і адаптовані у сучасному суспільстві й апробовані часом. Серед них – «вічні», такі, як: змістовно-операційна технологія розвитку; технологія міжпредметної інтеграції та міжпредметні зв'язки; розвивальне навчання; ігрові технології; технологія розвитку критичного мислення та інші. Існують і «адаптовані» до вимог часу: технологія проектного навчання; технологія життєвого проекту та життєвого проектування; вальдорфська технологія навчання та інші.

Наразі науковці відділу дидактики займаються розробленням дидактичних моделей реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за природничим, гуманітарним, соціальним та іншими спрямуваннями. Планується забезпечення формування ключових компетентностей, орієнтацію здобувачів освіти на майбутню професію, сприяння ефективній підготовці їх до входження в реальний та віртуальний соціум. Серед методологічних вимог до проектування монодидактичних і комбінованих педагогічних технологій виокремлено як важливі такі детермінанти: концептуальність; системність; процесуальність; керованість; ефективність; відтворюваність; урахування консервативності певних елементів й корелятивність їх зі структурою, дозуванням і логікою освітнього змісту [1; 2; 4; 6; 8; 12–14].

Особливості педагогічних технологій профільного навчання полягають в їх адаптації до вимог нової української школи, профільного навчання зокрема, забезпечення їх варіативності. Сюди, на нашу думку, можна віднести: створення електронних підручників; розроблення курсів дистанційного навчання за програмами предметів старшої школи; введення інтегрованих курсів; створення курсів за вибором, які поглиблюють відповідний предмет; застосування різноманітних педагогічних технологій окремо та в комплексі, надання вчителю можливості використовувати власний комплекс таких технологій; компетентісна основа профільного навчання (поряд з визначеними ключовими компетентностями, надати можливість виділяти свій комплекс, зумовлений навчальною необхідністю) [1; 2; 13].

Розглядаючи проблему організації профільного навчання за гуманітарним спрямуванням, зазначимо, що пріоритетним тут є впровадження педагогічної технології інтегрованого навчання, яка може розглядатися як

комплексний засіб підвищення якості та ефективності процесу навчання на засадах інтеграції, що дасть можливість якнайбільше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, поглиблювати їхні знання, зменшити навантаження, уникнути зайвої інформації у змісті непрофільних предметів, формувати наукову картину світу, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти. На часі – впровадження інтегрованих курсів в профільній школі. Певні особливості матимуть також форми і методи навчання, які використовуватимуться в профільній школі. Заплановано розроблення дидактичної моделі реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за гуманітарним, спрямуванням [1; 2].

Висновки. Особливості впровадження педагогічних технологій профільного навчання у закладах загальної середньої освіти залежать від низки об'єктивних освітніх чинників та готовності педагогічних працівників діяти в реаліях нової української школи. У цьому контексті профільна освіта має ставати результативнішою, де інваріантна (а особливо варіативна) складова зумовлюватиме формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, сприятиме їх соціалізації учнів, і, що важливо, – професійному самовизначенню.

Профільне навчання має базуватися на можливостях нових педагогічних технологій навчання, адаптованих для його потреб та враховувати особливості варіативного підходу і до застосування педагогічних технологій.

Список використаних джерел

1. Барановська О. Теоретичні передумови проектування педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням. *Педагогічна освіта: теорія і практика* / гол. ред. Лабунець В. М. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24 (1-2018). Ч. 2. С. 276-280.
2. Барановська О. В., Косянчук С. В., Трубачева С. Е., Черноус О. В. Дидактичний контекст та особливості реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Polish Science Journal*. Warsaw: Sp. z o. o. «iScience», 2018. Issue 3. P. 62–72.
3. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва: Педагогика, 1993. 213 с.
4. Васківська Г. О. Формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння системи знань про людину. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 2(96). С. 52–58.
5. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38–39. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Кизенко В. Факультативні курси в структурі профільного навчання. *Освіта і управління*. 2006. Т. 9. Ч. 3/4. С. 161–167.

7. Концепція профільного навчання в старшій школі: Затв. рішенням колегії М-ва освіти і науки України від 21.10.2013 №1456. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/

8. Косянчук С. Реалізація інваріантної і варіативної складових змісту освіти: комплікаційно-експлікаційні аспекти. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи*. Матеріали Другої міжнародної наук.-практ. конф., м. Умань, 5-6 жовт. 2017 р. // *Folia Comeniana: Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського* / [голов. ред. Осадченко І. І.]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 135–140.

9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

10. Рибалко Л. М. Сучасні підходи до визначення поняття «навчальне середовище». *Постметодика*. 2010. № 5 (96). С. 41–45.

11. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Москва: Народное образование, 1998. 256 с.

12. Трубачева С. Е., Кравчук О. П. Досвід дослідної діяльності – основа формування предметних природознавчих компетентностей учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2006. № 1. С. 16–19.

13. Трубачева С., Барановська О. Компетентнісно орієнтовані педагогічні технології в структурі шкільного підручника. *Проблеми сучасного підручника: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Мінськ, 18–19 трав. 2018 р., Київ: Педагогічна думка, 2018. С. 81–85.

14. Vaskivska H. O., Kosianchuk S. V., Skyba H. M. Didactic possibilities of information and communication technologies in the process of development of educational environment in upper secondary school. *Information Technologies and Learning Tools*. 2017. Vol 60. № 4. P. 17–27.

Барановская Е. В.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ: ВАРИАТИВНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЫ

В статье анализируются особенности внедрения педагогических технологий профильного обучения в учреждениях общего среднего образования. Проанализированы основные позиции новой украинской школы, наработки в сфере профильного образования. Определено, что вариативная составляющая обеспечивает адаптивность содержания предметов гуманитарного цикла, что необходимо для обеспечения формирования ключевых компетентностей, социализации учащихся, их профессионального самоопределения.

Ключевые слова: профильное обучение; новая украинская школа; вариативность; интеграция обучения.

Baranovska O. V.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF PROFESSIONAL EDUCATION: VARIATIVITY AND PECULIARITIES IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article analyzes the peculiarities of introduction of the pedagogical technologies of profile education in general educational institutions. The possibilities of realization of variability of pedagogical technologies of profile training on the material of humanitarian subjects are considered.

The author analyzes modern state documents on education, including project documents in the framework of the modernization of school education. In particular, it is emphasized that the Project of the concept of profile education in high school (2017) is aimed at the fullest satisfaction and development of cognitive interests, inclinations and abilities of pupils, their educational needs, due to the orientation on the future profession and the implementation of further life plans.

The main positions of the project «New Ukrainian School» are considered, including the model of the graduate, components of the formula of the new Ukrainian school (2018). The work of Ukrainian didactics on profile education is analyzed. The main definitions of key concepts are given: profile education, a new Ukrainian school, variability, integration of learning. The experience of the staff of the didactics department on the problem of pedagogical technologies in the conditions of the profile school and the possibilities of their adaptation for the new Ukrainian school are distinguished. It is emphasized that profile education should be based on the possibilities of new teaching technologies adapted for its needs and taking into account the peculiarities of the variational approach to the application of pedagogical technologies. It is proved that it is the variational component that determines the adaptability of the contents of the subjects of the humanitarian cycle, which is necessary to ensure the formation of key competencies, pupils' socialization, and their professional self-determination.

It is concluded that the appropriate pedagogical technologies, in particular technologies for humanitarian (philological) orientation, including the technologies of preparation for external independent evaluation in Ukrainian literature, should become the foundation for innovative transformations in education.

Key words: *profile education; new Ukrainian school; variability; integration of learning.*

Стаття надійшла до редакції 12.06.2018 р.